SCIENCE HUB REVIEW
2026
Volume 1
Issue 4
www.sciencehubreview.uz
ILMIY ELEKTRON JURNAL

TEMUR MALIK JASORATI VA SHARQ HARBIY SAN'ATIDAGI TAKTIK ZAKO (XIII ASR)

Navro'zbek Qo'yliev

Talaba
119 16 98
Qoyliyevnavroz578@gmail.com

Annotatsiya
(O'zbekcha): Ushbu maqolada XIII asr boshida Mo'g'ullar istilosiga qarshi mardona kurash olib borgan Xo'jand hokimi va Xorazmshohlar armiyasining bosh sarkardasi Temur Malikning hayoti, harbiy-muhandislik zakosi hamda ko'rsatgan mislsiz jasorati ilmiy nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Tadqiqotda Xo'jand mudofaasi (Sirdaryodagi orol-qal'a va sovitlangan 12 kema qurilishi), Sirdaryo hamda Kattaqumdagi strategik chekinish, Sulton Jaloliddin Manguberdi bilan harbiy-siyosiy ittifoq va Pervan jangidagi taktik ustunliklar zamonaviy va tarixiy manbalar bazasida yoritilgan. Shuningdek, Temur Malikning hayotining so'nggi daqiqalaridagi qahramonona vafoti hamda uning Sharq harbiy san'ati tarixida tutgan o'rni baholangan.

Kalit so'zlar
Temur Malik, Xo'jand mudofaasi, Sulton Jaloliddin Manguberdi, Mo'g'ul istilosi, Sirdaryo, Pervan jangi, harbiy taktika, Xorazmshohlar.

Abstract
This article scientifically analyzes the life, military-engineering intellect, and unprecedented bravery of Temur Malik, the governor of Khujand and commander-in-chief of the Khwarazmian army, who heroically fought against the Mongol invasion in the early 13th century. The research highlights the defense of Khujand (the island fortress on the Syr Darya and the construction of 12 armored boats), the strategic retreat along the Syr Darya and Kattaqum desert, the military-political alliance with Sultan Jalal al-Din Mangburni, and tactical mastery at the Battle of Parwan using both historical primary sources and modern historiography.

Keywords
Temur Malik, Defense of Khujand, Sultan Jalal al-Din, Mongol conquest, Syr Darya, Battle of Parwan, military strategy, Khwarazmian Empire.

XIII asr boshida Yevroosiyo qit’asini qamrab olgan Mo‘g‘ul istilosi Markaziy Osiyo xalqlari va Xorazmshohlar davlati uchun buyuk tarixiy sinov davri bo‘ldi. Vatan ozodligi va mustaqilligi yo‘lida mardona qahramonlik ko‘rsatgan shaxsiyatlar orasida Xo‘jand hukmdori va Xorazmshohlar armiyasining oliy sarkardalaridan biri — Temur Malik alohida o‘rin tutadi. U nafaqat jasur va dovyurak jangchi, balki yuksak harbiy-muhandislik zakosiga ega bo‘lgan strateg sifatida jahon harbiy san’ati tarixiga kirdi.

Temur Malik mo‘g‘ullar bosqini arafasida Xorazmshohlar davlatining shimoli-sharqiy chegarasi bo‘lmish Xo‘jand viloyatini boshqargan. Sulton Alovuddin Muhammad Xorazmshoh dushmanga qarshi yagona front tashkil etish o‘rniga qo‘shinni yirik shaharlar bo‘ylab bo‘lib berganida, Temur Malik va bir qator amirlar ochiq jangda zarba berish tashabbusi bilan chiqishgan edi. Sulton saroyidagi tushkunlik va sarasimalikka qaramay, Temur Malik o‘zining harbiy burchiga sadoqat saqlab, Xo‘jandni oxirgi tomchi qonigacha himoya qilishga qaror qildi. 1219-yil oxirida Joji noyon va Alak noyon boshchiligidagi 20 000 kishilik mo‘g‘ul qo‘shini va 50 000 kishilik xashar (asir aholi) Xo‘jandga bostirib keldi. Temur Malik dushmanning son jihatdan ko‘pligini inobatga olib, o‘ta noyob mudofaa taktikasini qo‘lladi. Sirdaryodagi Orol-Qal’a: Mo‘g‘ullarning tosh otar manjaniqlari yetib bormasligi uchun Sirdaryo o‘rtasidagi orolda loy va kigiz bilan mustahkamlangan maxsus qal’a barpo etildi. Temur Malik 1 000 nafar navkari bilan orolga joylashdi.

• Sovitlangan 12 Kema: Temur Malik va uning muhandislari 12 ta maxsus kema yasashdi. Kemalar usti nam kigiz va loy bilan suvalib, sirkalangan charm bilan qoplandi. Bu kemalar mo‘g‘ullarning o‘qlari va yonuvchi manjaniq toshlaridan to‘liq himoyalangan edi. Ushbu kemalarda daryo qirg‘oqlariga tushib, mo‘g‘ul qo‘shinlariga shiddatli kutilmagan zarbalar berildi. Mo‘g‘ullar daryo oqimini to‘g‘on qilib to‘sishga kirishgach va qal’ada oziq-ovqat tugagach, Temur Malik 1220-yil bahorida tunda 12 kema va yuk qayiqlarida qamalni yorib o‘tdi. Mo‘g‘ul armiyasi daryo bo‘ylab uni ta’qib qildi. Benakat va Barchinlig‘kent yaqinida daryoga tortilgan mo‘g‘ul zanjirlarini kesib o‘tib, Kattaqum cho‘liga chiqdi. Cho‘ldagi yakkama-yakka janglarda shaxsan ishtirok etib, kamondan otish bo‘yicha yuqori mahoratini namoyish etdi. G‘aznaga yetib borgan Temur Malik Sulton Jaloliddin Manguberdi bilan birlashdi. Jaloliddin uni Xorazmshohlar

armiyasining Oliy Bosh Qo‘mondoni (Amir al-umaro) etib tayinladi. Pervan Jangi (1221-yil): Shigi Qutuqu noyon boshchiligidagi 30 000 kishilik mo‘g‘ul armiyasiga qarshi kechgan jangda Temur Malik markaziy otliq bo‘linmalarni boshqarib, mo‘g‘ullar ustidan birinchiyirik g‘alabani ta’minladi. Sind (Hind) Daryosidagi Jang (1221-yil noyabr): Chingizxon shaxsan boshqargan jangda Jaloliddin yonida turib oxirgi nafasigacha jang qildi va Sulton bilan birga Hindistonga o‘tdi. 1221–1231-yillarda Eron va Yaqin Sharqdagi barcha ozodlik yurishlarida qatnashdi 1231-yilda Sulton Jaloliddin vafot etgach, Temur Malik bir necha yil dervish libosida yurib, so‘ng tug‘ilib o‘sgan shahri Xo‘jandga qaytdi. Biroq mo‘g‘ul soqchilari tomonidan tanib olinib, asir olindi va mo‘g‘ul noyoni huzuriga keltirildi.

Xulosa Temur Malik shaxsi XIII asr Sharq tarixida faqatgina mard va fidoyi sarkarda emas, balki yuksak harbiy-muhandislik zakosiga ega bo‘lgan strateg sifatida namoyon bo‘ladi. Uning Xo‘jand orolidagi mudofaasi hamda dushmanga qarshi murosa qilmay kurashishi Vatan sadoqati va ozodlik simvolidir

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Buniyotov Z. M. Gosudarstvo Xorezmshaxov-Anushteginidov (1097–1231). — Moskva: Nauka, 1986.

2. Bartold V. V. Turkestan v epokhu mongolskogo nashestviya. — Moskva: Nauka, 1963. — (Sochineniya, t. I).

3. Juvayni ‘Ala-ad-Din ‘Ata-Malik. The History of the World-Conqueror. Trans. J. A. Boyle. — Manchester: Manchester University Press, 1958.

4. Juvayni ‘Ala-ad-Din ‘Ata-Malik. Tarikh-i Jahan-gusha. — XIII asr tarixiy manbasi.

5. al-Nasawi Shihab al-Din Muhammad. Sirat al-Sultan Jalal al-Din Mankburni. — Baku, 1973.

6. Minhaj-i Siraj Juzjani. Tabaqat-i Nasiri. — XIII asr tarixiy manbasi.

7. The Secret History of the Mongols. Trans. Francis W. Cleaves. — Cambridge, MA: Harvard University Press, 1982.

8. Morgan D. The Mongols. 2nd ed. — Oxford: Blackwell, 2007.

9. Jackson P. The Mongols and the Islamic World: From Conquest to Conversion. — New Haven: Yale University Press, 2017.

10. Biran M. The Mongols in Central Asia from Chinggis Khan's Invasion to the Rise of Temür. — The Cambridge History of Inner Asia. Cambridge University Press, 2009.

11. Allsen T. T. Culture and Conquest in Mongol Eurasia. — Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

12. Boyle J. A. (trans.). The Successors of Genghis Khan. — New York: Columbia University Press, 1971.

13. Barthold W. Turkestan Down to the Mongol Invasion. — London: Oxford University Press, 1928.

14. Encyclopaedia Iranica. "Khujand (Ḵojand)." — Encyclopaedia Iranica.

15. Encyclopaedia Iranica. "Jalal al-Din Khwarazmshah." — Encyclopaedia Iranica.